

Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

Ravan JAFARLI*
Gafgaz GAHRAMANLI**

Özet

İşletme içindeki veriler ekonomik gelişmelerden, işletmelerin büyümesinden dolayı zamanla artmıştır. Bununla da denetim ve muhasebe işlemleri neredeyse içinden çıkılmaz, karmakarışık hale gelmiştir. Böyle ortamda işletme içi risk unsurları bu karmakarışıklıktan dolayı çoğalmakta ve hilenin yapılması olasılığı artmaktadır. İşletmenin hedeflerine ulaşmakta en büyük engel hilenin varlığıdır. Enron ve diğer bunu gibi yaşanan skandallar sonrasında işletmeler için hilelerin tespiti, ortaya çıkarılması, en az zararla kapatılması ve bir daha yapılamaması için önlemlerin alınması önemli hale gelmiş, mali raporlama hileleri herkesi düşündüren esas sorunlardan biri olmuştur. Çünkü, yatırımcılardan hissedarlara kadar herkesin mali raporları esas tutarak karar vermesi nedeniyle mali raporların güvenilirliği, mali tabloların hilelerden arındırılmış bir şekilde olması her şeyden önde geliyor. Bu çalışmanın amacı işletmenin hedeflerine ulaşmasını engelleyen mali tablolarda yapılan manipülasyonun, hilenin yapılma amacını, yöntemlerini, tekniklerini, nedenlerini, nasıl ortaya çıkarılmasını ve sonuçlarını açıklamak, işletme için nasıl önlemler alması gerektiği konusunda bilgiler vermektir. Çalışmada hile yapıldıktan sonra, işletmenin hile ile karşı karşıya kaldığında değil, ortada yapılmış bir hile yokken tüm olasılıkları değerlendirip, tüm tehditleri göz önünde bulundurup, hile belirtilerini gözden geçirip proaktif yaklaşımlarla tüm önlemleri uygulamasının önemi açıklanmış ve yaratıcı muhasebe, finansal bilgi manipülasyonu ve muhasebe hilelerine yönelik genel öneriler yer almıştır. Sonda ise işletmeler yapılan hilelerden dolayı maddi ve manevi kayıpları azaltmak için hileyi ortaya çıkarmaya değil, daha çok onun önlenmesine odaklanmalıdır sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Hileleri, Muhasebe Esneklikleri, Bilanço Makyajı, Yaratıcı Muhasebe Teknikleri.

Fault, Creative Accounting and Cheating Separation, Solution Suggestion Against Accounting Frauds: Enron Scandal Example

Abstract

The data within the enterprise get increased over time due to the economic development, the growth of the enterprises. So, auditing and accounting processes have almost become incomprehensible, messy. In such an environment, the risk factors within the enterprise are increasing due to this confusion and the probability of fraud is getting rise. The biggest obstacle to achieving the objectives of the enterprise is the presence of the fraud. After Enron and other such scandals, it became important for businesses to detection of fraud, uncovering and closing with least damage, taking measures in order not to face such cases once again and financial reporting scams have become one of the main problems for everybody, because from investors to shareholders, everybody decides on the basis of financial reports, that is way, the credibility of financial reports and manipulation-free financial statements became more important. The objective of this analysis is to find out purpose, methods, technics, reasons, how to reveal and result of the manipulation and fraud of financial statements that prevent the management to reach its goals, and to provide the business with information on how to take. In the study, the importance of applying

* r.ceferli95@gmail.com

** kafkaz.kahraman@gmail.com

all types of measures with proactive approaches by to estimate all the possibilities, to consider all threats, to observe the fraud indications when even there is not any fraud in sight, not after faced o manipulation is explained and general suggestions regarding creative accounting, financial information manipulation and accounting tricks are mentioned. At the end, the result is achieved that businesses should focus on preventing it rather than revealing tricks to reduce financial and moral losses due to frauds.

Keywords: Accounting Frauds, Accounting Flexibility, Balance Make-up, Creative Accounting Techniques.

GİRİŞ

Her bir işletmenin belirli amacı vardır ve faaliyetini sürdürmesinin nedeni de bu amaçları gerçekleştirmeyi hedef almasıdır. Yapılan hileler bu hedefe ulaşmayı engelliyor (Demir, 2014: 4). Birçok işletme hileye maruz kalıyor ve zamanında farkına varılıp önlem alınmadığına göre işletme maddi ve manevi kayıplar yaşıyor. ACFE (Sertifikalı Hile Araştırmacıları Birliği) 2016 yolsuzluk raporunda her yıl yaklaşık kurumların tüm gelirlerinin %5'ini yapılan yolsuzluklar sonucunda kaybettiğini görebiliriz. Toplam kayıpsa 6,3 milyar dolardır. Her vaka başına kayıpları hesaplırsak bu ortalama 2,7 milyon dolardır (ACFE, 2016: 4).

ACFE'nin 1996 yılından bugüne kadar yayımladığı hile çalışması raporuna dikkat edersek, yapılan muhasebe hileleri yüzünden işletmelerin doğal afet ve kriz olduğu zaman uğradığı zarardan daha fazla zarara uğradığını görürüz. Rapordaki kayıp rakamları hilenin önlenmesinin ne kadar önemli olması konusunu bir daha gündeme getirmektedir.

Tüm yapılan hileleri tespit etmek, ortaya çıkarmak nerdeyse imkansızdır. Yaratıcılığı sınır tanımayan insan beyni her türlü hile yapabilir. Çalışmada amaç hilelerin daha gerçekleşmeden önlenmesi, eğer hile yapılmış ve sonra tespit edilmişse hile sonucunda yaranan zararı minimuma indirmek için ne yapılması gerektiğini, hangi işlemlerin uygulanmalı olduğunu örnek olayları göstermekle belirtmek, işletmelerde hile, hata ve her türlü usulsüzlüklerin önlenmesinde sağlam iç kontrol sisteminin önemi ortaya koymakla literatüre katkı sağlamaktır. Kullanılan yöntemler-Yabancı ve yerli kaynaklar, konu ile ilgili makale, ders notları, yazılmış tezler, kitap, kanunlar incelenerek, örnek olaylara değinerek yapılan bu araştırmanın okuyuculara ve öncelikle de işletmelere yararı olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın önemi: Bütün işletmelerde en önemli konulardan biri hiledir. Çalışmada finansal bilgi manipülasyonunun, muhasebe hilelerinin nedenleri, yöntemleri, teknikleri, amaçları incelenmiş, ortaya çıkarılmasında kullanılan yöntemler ve bu yapılanların sonucunda baş verebilecekler incelenmiştir.

Aynı zamanda ACFE 2016 yıl raporları üzerine inceleme yapılmış, hile yapanların karakteristik özellikleri ve aynı zamanda şimdiye kadar yapılmış hilelere ilişkin istatistiklere yer verilmiş, hata ve hilenin genel tanımı, hilelerin doğası, finansal tablo hileleri ilgili kısa şekilde düşünce yer almıştır.

Çalışmada “yapılan ve yapılmakta olan muhasebe hileleri nasıl önlenebilir”, “hangi yöntem daha etkilidir, işletmeler hilelerin ortaya çıkarılmasına mı yoksa daha yapılmadan önüne geçilmesi üzerine mi yoğunlaşmalı, bunlardan hangisi işletme için maddi ve manevi kayıpları azaltmak bakımından daha iyi”, “yapılanlar yasa dışı olan hile mi, yoksa yaratıcı muhasebe midir?” gibi sorulara literatür taraması yapılarak cevap aranmıştır. Yaratıcı muhasebe ile hile arasında olan ince çizgiden, bu iki kavramın ne kadar farklı ve farklı olduğu kadarda benzer olmasına açıklık getirilmiştir.

Muhasebe hileleri, yaratıcı muhasebe, hile denetimi konuları üzerine daha öncede farklı kişiler tarafından araştırma yapılmış ve bunların yapılma sebepleri, teknikleri, doğurduğu sorunlar, yapılması gereken önlemler konusunda farklı ve ortak sonuçlara varılmıştır. Bu ve bu konuyla ilgili önce yapılmış araştırmalar gösteriyor ki, hile, yapılan her türlü usulsüzlükler, finansal bilgi manipülasyonu çok ciddi ve üzerinde durulması gereken meseledir.

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

Her geçen gün finansal piyasalarda gelişmeler ve bu gelişmelere uygun olarak hazırlanan standartlar oluyor. Eğer bu standartlarda gecikme ve boşluk varsa bazılarının eline finansal bilgileri manipüle etme fırsatı geçiyor. Muhasebe sisteminde esneklik olduğunda alternatifli düzenleme yapmak kolaylaşıyor. Bunlardan bazıları yasal boşlukları kullanarak, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri çerçevesinde, bazıları ise yasadışı olarak yapılmaktadır (Küçüksözen vd., 2005: 2).

Bu çalışmanın hileli finansal raporlamanın doğru bir şekilde algılanması, konunun öneminin, yarattığı sorunların, zararın farkına varılması ve engelleyici çabaların, yapılan önlemlerin artırılması açısından büyük etkisi olacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan da araştırmada hileli finansal raporlamanın doğurduğu sorunların, amacının, yapılma sürecinin, belirtilerinin, tekniklerinin üzerinde durulmuş ve incelenmiştir.

1. Hile

1.1. Hile Kavramı ve Özellikleri

Hilenin tarihi çok eskiye dayanıyor. Eski Mısır'da altın, buğday ve diğer bu gibi varlıkları kayıt altına alan, firavunların muhasebe kayıtlarını tutan bazı kişiler vardı. Çalışanlardan bazıları varlıkların cazibesine dayanamayıp hileye el atmış, hırsızlık yapmıştır. Bundan sonra artık kayıt işlemlerini iki ayrı muhasebeci birbirinden bağımsız bir şekilde yapmışlar ve sonuçlarda fark varsa her ikisi öldürülüyordu. Şimdiki iç kontrol sistemi bu birinden bağımsız kayıt işlemleri yapmakla başlamıştır (Bozkurt, 2011: 5).

Hile, kar elde etmek veya yarar sağlamak amacıyla, kasıtlı olarak karşı tarafın veya herhangi bir grubun zararına neden olacak yanıltma faaliyetidir veya faaliyetinde bulunmaktır (Bozkurt, 2009: 60).

Finansal mali tablolarda hata da yapılabilir. Hile ve hata terimleri arasında bazı farklar vardır. Temel fark ise yapılan işlemin arkasındaki niyet kasıttır. Hileler hatadan farklı olarak yarar sağlamak amacıyla bilinçli şekilde yapılmaktadır (Bayraklı vd., 2012: 49). Her bir çalışan hile yapabilir. Tüm çalışanların %85'nin hile yapma olasılığının olmasını, yani hile eğilimli olmasını yapılan araştırmalar kanıtlamıştır. Diğer araştırmalar da her durumda hile yapanların %10, hiçbir zaman hile yapmayanların %15, yalnız fırsatını bulduğunda hile yapanlarınsa %75 olduğunu ortaya çıkarmıştır (Bozkurt, 2011, 47).

ACFE raporun 2016 sürümünde 114 ülkede yapılan 2.410 yolsuzluk yer almıştır. Bu yolsuzlukların %30'unun işletmelerdeki iç kontrol eksikliğinden dolayı yapıldığı belirtilmektedir. Genelde üst yüzey yöneticilerin yaptığı hilelerde kayıp daha çok, hilenin ortaya çıkarılması da bir o kadar zor oluyor. Üst yöneticilerin hileler sonucunda 703.000 dolarlık kayıp yaşanmıştır. Bu kaybın 173.000 doları müdürlerin sebep olduğu suiistimlerdir. 65.000 dolarlık kayıpsa çalışanların işlediği suiistimler sonrasında ortaya çıkmıştır. ACFE 2016 yılı hile raporundan belli olduğu gibi en sık rastlanan hile türü varlıkların kötüye kullanılmasıdır. Ama bu hile türünün verdiği maddi zarar diğerlerine nazaran daha düşüktür (ACFE 2016: 27).

Baskılar, haklı gösterme ve fırsat hilenin temel unsurlarıdır. Bu unsurlar hile üçgenini oluşturuyor (Pehlivanlı, 2011: 3). Hile üçgeninin önemi hilelerin neden oluştuğunu anlamakta yardımcı olmasındadır (Terzi, 2012: 35).

Hileli işlemlere neden olabilen özentî ve baskılar kişisel nedenlerden ve işletme içi koşullardan kaynaklanabilir. Ulaşılması zor olan hedefler işletme içi koşullardan, borçlanmalar ve kötü alışkanlıklar gibi şeyler de kişisel faktörlerden doğan hilelerdir. Ekonomik baskılar çalışanları hile yapmaya zorlayan en önemli faktörlerden biridir (Çubukçu, 2009: 118). İşletmede personelin kişilik analizleri ve işletme içi hilelere neden olan zor hedeflerin ulaşılabilir bir hale getirilmesi yapılan hileleri engelleyebilir (Demir, 2014: 33).

Herhangi bir çalışanın işletme faaliyetleri hakkında fazla bilgiye sahip olması, işletmenin kanunlara aykırı hareketlerde bulunması, işletmede iç kontrol sisteminin zayıf olması hilenin fırsatlar unsurundan yararlanmasına neden olmaktadır. Eğer bir işletmede yapılan hilenin, suçun tespit edilme olasılığı azdırsa, çalışanlar yaptıkları suçlardan dolayı cezalandırılmıyorsa, suç işlemek zihinsel ve fiziksel çaba gerektirmiyorsa tüm bunlar hile yapmak için fırsatlar olarak değerlendirilmektedir (Kostavai, 2013: 336). Bu faktörden doğan hileleri de işletme hakkında olan

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

bilgileri gerekmediği sürece çalışanlardan gizli tutarak, iç kontrol sistemindeki zayıflıkları aradan kaldırarak güçlü bir sistem haline getirerek ve çalışanlara hile eğitimi vererek bu hilelere karşı nasıl tedbirli olabileceklerini anlatarak engelleyebiliriz. (Demir, 2014: 33-34)

Bazen işletmelerde çalışanlar, onların övülmesi gerek yerde övülmemesi ve bu gibi başka beklentilerinin karşılıksız kalması, hak ettiği değeri almaması durumunda hileye el atıyor, olanları esas getirerek kendilerini haklı buluyorlar. Bu haklı gösterme faktörü de hilenin temel unsurlarından biridir (Hatunoğlu vd., 2012: 179). Çalışanlar arasında meslek etiği kavramını, etik davranışlara uyumun yükseltilmesi, hileli işlemleri haklı görmemek konusunda eğitim verilmesi çalışanların yapılan hileli işlemleri haklı görmesini engelleyecektir (Demir, 2014: 34).

1.2. Hile Türleri

Hileli finansal raporlama, ahlaki olmayan davranışlar(yolsuzluk) ve varlıkların kötüye kullanımı hile türlerine dahildir. Bunlar mesleki, yani çalışanların yaptıkları hilelerdir (ACFE, 2016: 35). Bundan başka kayıt dışı ve kayıt içi, sistematik ve tek seferlik, işletme içi ve işletme dışı hileler de vardır (Bozkurt, 2011).

1.2.1. Varlıkların kötüye kullanımı¹

Bu hile türünde stok, nakit para vb. varlıklar (işletme varlıkları) çalışanlar veya üçüncü kişiler tarafından çalınıyor, kötüye kullanılıyor. En yaygın yapılan yolsuzluk olsa bile, yaşanan kayıp en azdır (Golden, vd. 2006: 124).

Parmalat skandalı da varlıkların kötüye kullanılması nedeniyle olmuştur. İtalya'nın 8 en büyük şirketinden biri olan Parmalat şirketi finansal kaynakların tükenmesinden dolayı iflas etmiştir. Şirketin aile şirketi olup kurumsal yönetimden eksik olması, bağımsız denetim firmalarının yapılan hileleri bulamaması, teyit sürecinin doğru uygulanmaması nedeniyle işletme varlıkları kötüye kullanılmış ve en sonda şirkette 8 milyar dolarlık bir açık oluşmuştur (http://www.kgkuzder.org.tr/upload/files/Bagimsiz_Denetimde_Kamu_gozetimi_ve_Skandallar.pdf Erişim Tarihi: 22.02.2018).

1.2.2. Ahlaki olmayan davranışlar(yolsuzluk)²

Bazen çalışanlar kişisel çıkar ve kar elde etmek amacıyla kendilerine olan güveni kötüye kullanıyorlar ve hileye el atıyorlar. Hile, çalışanın işletme dışındaki bir kişi ile anlaşması, iş birliği yapması sonucunda ortaya çıkıyor (Leung, 2011: 36). Bu kötüye kullanımları ahlaki olmayan davranış gibi açıklayabiliriz (Erol, 2016: 16).

1.2.3. Hileli finansal raporlama³

ACFE 2016 raporlarına göre, eğer herhangi bir bilgi, tutar, veri veya açıklama mali tablolarda kasıtlı olarak, kurallar dışına çıkılarak kullanıcıları yanıltmak amacıyla gizletilip hiç gösterilmeyerek veya olduğundan farklı gösterilerek sunuluyorsa artık bu hileli finansal raporlama oluyor (ACFE 2016: 36).

Mali tablolar aslında bir sonuçtur. Bazen kasıtlı olarak mali tablolarda olan bilgiler yanlış gösteriliyor ve bu zaman sonuç değil sonuca gitme aracı oluyor. Bunun da farklı amaçları var. Bazen yapılan bu manipülasyon gelirleri daha az bazen de olduğundan çok göstermeğe hizmet ediyor. Hileli mali tablo yapan kişi finansal durumu kendi işine yarayacak şekle sokuyor ve mali tablo kullanıcılarını kendi amacı için aldatmış oluyor (Erol, 2016: 16).

Manipülasyon edilmiş tablolarda rakam ve açıklamalar genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri dışına çıkıyor, göz ardı ediliyor (Golden, vd., 2006: 124). Kredi alma olasılığını yükseltmek, işletme hedefine veya hedeflediği bir gelire ulaşmak, yatırımcıları cesaretlendirmek, piyasada oluşan olumsuz algılamaları gidermek hileli mali tablo yapılmasının nedenleridir. Hileli

¹Bu hile türü yapılan hilelerin %83'ünü kapsamaktadır. Toplam kayıp 125.000 dolardır (ACFE 2016).

²Bu hile türü toplam vakaların %35,4'ünü kapsamaktadır. Toplam kayıp 850.000 dolardır (ACFE 2016).

³Bu hile türü toplam vakaların %10'unu kapsamaktadır. Toplam kayıp 975.000 dolardır (ACFE 2016).

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

finansal raporlamada en çok kullanılan yöntemler gelirlerin ya olduğundan az ya da fazla gösterilmesi, satışların suni olarak artırılmasıdır. Bu hileli işlemde amaç her zaman mali durumu olduğundan daha iyi göstermek değildir. Bazen işletme mali durumu olduğundan daha düşük, daha az gelir kazanmış gibi göstererek daha az vergi ödemeği hedefliyor. Ödemesi gerektiğinden az vergi verdiği zaman fazla gelir elde etmiş oluyor. Herhangi bir yatırımcı yatırım yapmazdan önce işletmenin mali tablolarını inceliyor ve bu zaman hile yapılmış mali tabloyla karşılaşırsa yatırımcı yanlış yönlendiriliyor, doğru karar vermiyor ve en sonda ortaya ciddi tutarlarda zarar çıkabiliyor (Cendrowski ve Martin, 2007: 56).

Genelde çalışanı hile yapmaya zorlayan veya sevk eden sebepler işletme harici olduğundan bunları kontrol altında tutmak oldukça zordur. Ne olursa olsun işletme çalışanına tolerans göstermemelidir. Çünkü ilk başta genel olarak hileler küçük miktarlarda olur ve sonra rakam büyümeğe başlar (Erol, 2016: 22).

1.3. Bilanço Makyajı veya Silikonlu Bilanço

Her bir yatırımcı yatırımından iyi bir para kazanmak, portföyünü korumak için yatırım yaptığı şirket hakkında sağlam bir bilgiye ihtiyaç duyuyor. İyi bir analiz ve tahmin ederken ilk başvuru kaynağı bilançodur. Eğer bilanço bu durumda geçmişin bir fotoğrafına benzetirsek (insanların fotoğraf çektiği zaman iyi çıkması için üstüne başına nasıl dikkat edip çeki düzen veriyorsa, bilanço hazırlayan taraf da kamuoyuna açıklayacağı belgenin iyi görünmesi için hileli bir belge sunuyor), onda gösterilenler doğruysa ve iyi bir analiz yapmışsak ona bakarak gelecek hakkında bir fikir söyleye ve öngörüle bulunabiliriz. Bilançoda gösterilenler her zaman doğru mudur? (<http://www.finansgundem.com/yazarlar/bilanco-makyaji-yazisi/466579> Erişim Tarihi:17.02.2018).

A.Bierce eleştirel tanımların yer aldığı Şeytanın Sözlüğü (Devil's Dictionary) adlı yapıtında bilançonun tanımını vermiştir ve bu tanım üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen hala geçerlidir. Yazarın bilançoya verdiği ironik tanıma bakarsak bu manayı anlamış oluruz: Bilanço şirketin alacakları ve borçlarıdır. Aynı zamanda alacaklarına az, borçlarına fazla minnettar görünüşe sahiptir. Hepsi dengeli gözükse de aslında birçoğu dengesizdir (<http://globalekonomikmonitor.blogspot.com.tr/2009/01/silikonlu-bilano.html> Erişim Tarihi:17.02.2018).

Bilanço yapan taraf muhataplarının kararlarını etkileyip onlarda iyi bir fikir oluşturmak için suiistimallere başvurarak yanıltıcı, yanlış bilgiler kullanabilir. Bu yapıları her kes farklı algılayarak kimisi hile, kimisi dolandırıcılık, kimisi pembe yalan diyor. Halk arasında ise bu yapıların ismi “bilanço makyajı (balance makeup)”dır. Hukuki açıdan bakarsak yapılan bu suiistimallerin büyük ya da küçük olması bu yapıların bir suç olması gerçeğini değiştirmiyor. Bilanço makyajı her zaman işletmenin durumunu iyi göstermek için kullanılmıyor, bazen işletmenin durumunu kötü yani geliri az göstererek vergi vermemek için de bu hileye el atılıyor ve gerçek rakamlar tahrif ediliyor. Her iki durum yapılan hile sonucunda zararın miktarına, işletme durumunun iyi veya kötü gösterilmesine, hilenin boyutuna bağlı olmaksızın Türk Hukuku uyarınca suçtur. Çünkü yapılan bilanço makyajı karşı tarafı kandırmaya yönelik hiledir. Bazen yapılan hile o kadar yanıltıcı oluyor ki, profesyonel denetçiler bile durumu anlamakta zorluk çekiyor, çoğu zaman hiç fark etmiyorlar (<http://www.finansgundem.com/yazarlar/bilanco-makyaji-yazisi/466579> Erişim Tarihi: 17.02.2018).

İşletmeyi daha karlı gösteren bilanço makyajı yatırımcıları ortak olmaya ikna etmek, aynı zamanda bankalardan kredi almak amacıyla kredi itibarını yüksek tutmak için yapılıyor. Kar daha düşük gösterilen bilanço ise az vergi vermekle beraber, bir zaman satmış olduğu kendi hisselerini daha düşük fiyatla geri almak için yapılıyor. Bu “makyaj” bilançodaki dönen varlıkların, uzun sürede nakde çevrilebilen duran varlıkların daha fazla, aynı zamanda yabancı kaynakların ve öz kaynakların ise olduğundan daha düşük gösterilmesi ile yapılıyor. Duran varlıkları daha fazla göstermekle beraber duran varlıkların dönen varlık gibi gösterilmesi hilesine de el atılıyor (<http://muhasebeistanbul.blogcu.com/bilanco-oyunlari-ve-muhasebe-hileleri/9352652> Erişim Tarihi: 17.02.2018).

1.4. Hile ve Mali Tablo Kalemleri

İşletmelerde sık sık rastlanan mali tablolardaki hileli muhasebe düzenlemeleri bunlardır:

İleride gelir gelir getirme olasılığı olan ve henüz bitmemiş işlemleri önceden gelir gibi kaydetmek, ara dönemlerde düzenlenen finansal tablolarda geliri arttırmak, düzmece tahminlerde bulunmak, bir zaman düşük değerle değerlendirilmiş işletme varlığını yüksek bir değerle satarak bir kerelik kazanç işlemi ile geliri arttırmak, cari dönemde oluşan giderleri ve gelirleri sonraki dönemlerde, bazen de gelecek dönemde beklenen giderleri cari dönemde kaydetmek. (Bozkurt, 2009: 17-18)

Finansal tablolardaki hile belirtileri ve onlara karşı alınması gereken önlemler bunlardır:

1. Alacak hesaplarındaki hile belirtileri: Müşterilerin borçlarını ödediği halde ödemiş gibi kaydedilmesi, şüpheli alacakların fazla olması, alacakları silmeye ilişkin belgelerde yetkili kişilerin imza eksikliği, muhasebe sisteminde kaydedilen değerle, belgelerdeki tarih ve tutarların, faturalardaki değerlerin uyumsuzluğudur. Yapılması gereken önlem: Muhasebe sistemine erişimin yalnız yetkili kişiler tarafından yapılmasını sağlamak, tüm belge ve müşterilere kesilen faturalardaki tarih ve tutarların muhasebe sisteminde kaydedilenlerle karşılaştırmak, kayıtlarda gösterilmeyen satışların tespiti için yapılan kontrollerin güçlendirmektir.

2. Stok hesaplarındaki hile belirtileri: Çok yüksek tutarda ve işletmenin ihtiyacı olmadığı halde alımlar, satış belgeleri ile sevkiyat belgelerinin uyumsuzluğu, stokların olduğundan fazla gösterilmesi veya değerinin düşürülmesidir. Yapılması gereken önlem: Kayıtlardaki stoklarla fiili stokların karşılaştırılmasını yapmak, stoklara erişimin yalnız belirli yetkili kişiler tarafından olmasını sağlamak, sevkiyat belgelerinde imzaların ve hakikaten yetkili kişiler tarafından atıldığını kontrol etmektir (Pehlivanlı 2011: 38).

3. Borçlu hesaplarındaki hile belirtileri: Belgede olması gereken bilgilerin (tarih, miktar, adres gibi) eksik olması, düşük fiyatta alımların fazla olması, fiyatların piyasadaki fiyatlara uymaması, çok yüksek tutardaki alımların aynı tedarikçiden olması, yuvarlak tutarların sürekli kullanılmasıdır. Yapılması gereken önlem: Yüksek tutarda olan alımlar için ihale yönteminin kullanılması, satıcı bilgilerinin doğruluğunu sürekli kontrol altında tutulması, hangi satıcılarla yüksek tutarda ve sürekli alımlar yapılmışsa o işlemlerin araştırılmasıdır.

4. Çek işlemlerindeki hile belirtileri: Çeklerde sahte imzaların bulunması ve bazı bilgilerin yanlış olmasıdır. Yapılması gereken önlem: Çek defterlerine erişimin yalnız yetkili kişiler tarafından yapılmasını sağlamak, çekteki imzaların hakikaten yetkili kişiler tarafından atıldığını sürekli kontrol etmek, çek ile yapılan işlemlerin geliştirmektir.

5. Satıcı ana dosyasındaki hile belirtileri: Dosyalardaki bilgi eksiklikleri, aynı isimde satıcıların fazla olması, çalışanla satıcı adreslerinin aynı olmasıdır. Yapılması gereken önlem: Belgelerde adresleri aynı olan satıcı ve personelin, benzer isimli satıcıların, genel satıcı bilgilerinin sürekli kontrol edilmesidir.

6. Seyahat harcamalarındaki hile belirtileri: Tahrif veya iptal edilmiş ve fotokopileri bulunan harcama belgelerinin olması, tekrarlanan ve ne kadar harcama yapıldığına dair hiçbir belge olmayan iş seyahatidir. Yapılması gereken önlem: İş seyahati için harcama limitlerinin belirlenmesi, ödeme ve harcama belgelerindeki tüm bilgilerin kontrol edilip karşılaştırılması (Demir, 2014: 32).

1.5. Kırmızı Bayraklar- hile belirtileri

Hilenin gerçekleştiğini veya gerçekleşebileceğini gösteren işaretler, şüphe uyandıran durumlar hile belirtileridir (Abdioğlu, 2007: 7)

Hile belirtileri şeklinde tanımlanabilecek işlemlerin sınıflandırılması aşağıdaki gibidir (Bozkurt, 2009: 134);

1. Faaliyetlerin yürütülmesi ile ilgili olan hile belirtisi: Mali tablo tutarlarının açıklanmaması, işletmenin sektör ortalaması altında kar ve zarar etmesi, sürekli zararla faaliyetini sürdürmesi, faiz giderlerinin yüksek olması,

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

2.Yönetime ilişkin hile belirtileri: İşletmede kötü alışkanlıkları, sabıkası, mali sıkıntısı olan yöneticilerin bulunması, üst düzeydeki yöneticilerin ve bağımsız denetçilerin sürekli olarak değişmesi,

3.İşletmenin yapısı ile ilgili olan hile belirtileri: Denetim ve kontrol faaliyetlerinin doğru yapılmaması, işletme varlıklarının kaybının sürekli yaşanması, denetim komitesinin üyelerinin kurallara uygun seçilmemesi,

4.Muhasebe sistemindeki hile belirtileri: Tahrifatlar ve tarih uyumsuzluğunun olduğu, sahte, fotokopi olan ve şüpheli imzaların olduğu belgelerin olmasıdır.

Tüm bu hileler hepsi işletmenin sistematik olarak iyi yürütülmemesi, iyi bir belge düzeninin, iç kontrol sisteminin zayıf olduğu veya hiç olmadığı durumunda yapılıyor (Demir, 2014: 46).

1.6. Hile Denetimi

Hile denetimi, ortada yapılmış hile yok iken olası bir hile eylemini araştırmak için yapılan denetim faaliyetidir. Diğer denetim türlerinde olduğu gibi hile denetiminde de yapılan tüm hileleri ortaya çıkarmak ve önlemek mümkün değil. Bağımsız denetim ve hile denetimi amaç yönünden farklı kavramlardır. Hile denetiminde temel amaç hileli işlemleri ortaya çıkarmaksa, bağımsız denetimde amaç mali tabloların muhasebe standartlarına, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluğunu gözden geçirip bir görüş oluşturmaktır (Demir, 2014: 40).

Proaktif Yaklaşım (Hile Denetimi Yaklaşımı) herhangi bir hileli duruma karşı önlem almak anlamına geliyor. Proaktif yaklaşım o şirketlerde kullanılıyor ki, şimdiye kadar o işletmede hiçbir hile tespiti yapılmamıştır (Ulucan ve Özkul, 2011: 105). Burada yaklaşım hileleri tespitiye yöneliktir. Proaktif yaklaşımda denetçi aşağıdaki sorularla ilgileniyor:

Kim nasıl ve hangi tür hile yapabilir?

Araştırdığım hile hangi tip hiledir?

Hile yapılmış mı, yapılmışsa nasıl gizlenebilir? (Pehlivanlı, 2011: 5).

Enron ve Worldcom şirket skandalları sonrası sonuçlara bakarsak hilelerin boyutunu, oluşturduğu sorunları ve kimleri daha çok etkilediğini, kimlere daha çok zarar verdiğini görebiliriz. 2002 yılında baş veren skandal sonrası Sarbanes-Oxley Yasası Amerika'da yürürlüğe girmiştir. Amaç yatırımcıların şirketlerde finansal tabloların doğruları yansıtması konusunda güvenini kazanmak idi. Bazen bir hile türünün kullanılması zamanı bu hilenin gizli kalması için diğer hile türlerine de el atılıyor. İşletme çalışanı hilenin varlıkların kötüye kullanımı türünü yapıyor ve sonda hilenin ortaya çıkacağı aşamada hileyi hile ile kapatmaya karar veriyor. Bu zamanda hileli finansal tablo oluşturuyor. Bu yapılan hilelerin her birinde aynı zamanda bir yolsuzluk vardır. Hileyi yapan hilenin gizli kalması için tüm hile türlerini kullanıyor (Silverstone ve Sheetz, 2007: 17-18)

1.6.1. Enron Skandalı

Avrupa Komisyonu 2001 yılında bir düzenleme önerdi. Öneriye göre 2005 yılından itibaren Avrupa'daki şirketler finansal tabloları Uluslararası Muhasebe Standartları'na göre düzenlenmeli idi. Bundan sonra tüm dünyada muhasebeciler bu standartlarla kendi ülkelerindeki ulusal muhasebe kurallarının ne derecede farklı olduğunu, bu farklılıkları nasıl aradan kaldıracabileceklerini düşünmeğe başladılar. Bu standartlar karşılaştırılabilirlik ve şeffaflık açısından kullanılan her bir ülkede finansal raporlamaya iyi yönden bir katkıda bulunulacağı düşünülüyordu (Süer, 2003: 2).

Fakat bu süreç zaman alıcı ve aynı zamanda finansal tablolarda şeffaflığı sağlayacağına göre harcanan çabaya değer bir süreç idi. ABD ise kendi Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri'nin çok iyi ve kendilerine yetecek bir şekilde olduğunu düşünüyordu. Enron olayı ise bu düşünceleri alt üst etti. Enron skandalı ile her kes bu standartlara geçmenin ne kadar zaruri olduğunu anladı. Kendi ulusal standartlarını mükemmel olduğunu düşünen ABD artık yaşanan olaydan sonra UMS'nı uygulamaya başladı (Christopher, 2001: 3).

2002 yılında Krugman Enron'un şok edici olay olduğunu, bu skandalla ABD'nin kendisiyle ilgili algılamalarının değiştiğini, 11 Eylül'den bile daha deşetli olduğunu söylemiştir (Küçüközen ve Küçükkocaoglu, 2005: 3).

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

Wall Street'in en önemli şirketlerinden olan Enron, 1980 yılında Houston'da kurulmuştur. Şirketin hisse fiyatları her gün hızla yükseliyordu. Zaman geçtikçe Enron Özel Amaçlı Girişimler (SPE) adı altında ikincil şirketler kurmuş, esas faaliyet alanından uzaklaşarak farklı alanlarda faaliyet göstermiştir. Şirketin hisselerinin değeri iflastan önce 80\$ olmasına rağmen, olay sonrasında hiçbir değer ifade etmemekteydi (Troman, 2002: 84).

Yaşanan skandalda işletme çalışanları, mevcut sistem (ABD gibi gelişmiş bir muhasebe sistemi olan devlette bu olayın yaşanması çok dikkat çekicidir), denetçiler, denetim süreci, yatırımcılar suçluymuş ve haklı olarak eleştiriliyordu. İflas yatırımcılar, çalışanlar, hissedarlar başta olmakla tüm işletme çevresini etkiledi. Şirketin ani iflası uygulanan ulusal standartların, denetim mesleğinin ve finansal raporlara güvenilirliğinin bir daha gözden geçirilmesi sonucunu gündeme getirdi (Süer, 2003: 2).

Bu olayda söz konusu halka açık bir şirketin denetim şirketlerinin yardımıyla karını olduğundan daha çok göstermesi idi. Bu olay şirketin tepe yöneticilerinin kendi hisselerini hak etmediği büyük karla satmaları ve hissedarların birikimleri yok olması sonucunda ortaya çıktı. Enron şirketinin denetiminden sorumlu olan mühim muhasebe firmasından biri de Arthur Andersen firması olaylardan dolayı sorumlu tutuldu ve ağır eleştirilere hedef oldu. US SEC'e (Amerika Birleşik Devletleri Tahvil ve Bono Mübadele Komisyonu) göre bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetlenen halka açık şirketlerde zorunludur. Denetim raporlarının, mali tabloların önemi yatırımcıların ilk müraacat ettiği ve karar vermezden önce baktığı ilk kaynak olmasındadır. Şirketler bu bakımdan denetim raporlarında kendi karlarını olduğundan daha fazla göstererek hisselerinin değerini arttırıyorlar. Bu yolla son 3 yıl içerisinde Enron karını yarım milyar dolar fazla gösterdi (Toraman, 2002: 86).

Bu amacın gerçekleşmesinde onlara denetim firmaları yardımcı oluyor (Enron'nu denetleyen Arthur Andersen firması gibi).1999 yılında cirosu 40 milyar dolar olan Enron'un 2000 yılındaki cirosu 101 milyar dolara ulaşmıştı. Şirketin 2000 yılı içerisinde (1 Ocak-31 Aralık) yaptığı hileler yıllık raporda kendini açıkça belli ediyordu. Şirketin büyümesi konusunda yanlış bilgi veren ve astronomik ciro rakamlarına rağmen çalışma sermayesini 1,8 milyar dolar daha az gösterdi (Singleton, 2002: 55).

SPEs (Özel Amaçlı Girişimler) Enron olayının odak noktası idi. Özel Amaçlı Ortaklıklar (Girişimler) yabancı faaliyetlerden elde edilen karları ayırmak, yeni yatırımcılar çekebilmek gibi amaçlarla şirketlerin kullandığı yöntem, araç veya ayrı hesaplarda izlenen, bilanço dışında tutulan bağımsız ortaklıklardır (Singleton, 2002: 56). SPEs aracılığıyla şirket borç seviyesini düşürmeği, borçları bağımsız ortaklıklar arasında bölmeği başarmıştır. Amaç kredi oranlarının korunup saklanması ve kendi hisselerinin fiyatlarının bu yolla artırılması idi. Enron yaptığı yatırımlar değer kaybedince büyük zarar ediyordu. Bu zaman zararı yatırımcılardan gizleterek zararını finansal mali tablolara dahil etmiyordu, tüm zararı Özel Amaçlı Ortaklıklar arasında dağıtıyordu, karını daha fazla gösteriyordu ve böylece her şey yolundaymış kimi görünüyordu. Belgelere bakıldığında Enron her geçen gün daha da büyüyordu. Her şey görüldüğü gibi değildi. Aslında Enron her geçen gün hilelerin anlaşılması için daha bir finansal hile kullanıyordu (Sarıoğlu, 2002: 51).

US GAAP'a (ABD Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri) göre bir işletme SPEs'yi o zaman bağımsız bir kurum olarak görebilir ki, şirketten bağımsız olan bir ortak SPEs'nin varlıklarının en az %3'ü kadar sermaye yatırımında bulunmuş olsun ve aynı zamanda bu yatırımcı SPEs üzerinde kontrol gücüne sahip olsun. Enron bu şartları sağladığını savunsa bile, aslında bu girişimlere ortak olan Andrew Fastow (Enron'un Mali İşler Müdürü- CFO' su) şirketten bağımsız yabancı bir ortak değildi. Enron özel amaçlı ortaklıklar aracılığıyla "ücretler" şeklinde Andrew Fastow'a 30 milyon dolar, Micheal Kopper'e (yönetici) 10 milyon dolar para aktardı. Aynı zamanda Enron'un özel amaçlı bağımsız ortaklıklarda 40 milyar dolarlık bir yükümlülüğü sakladığı ortaya çıktı (Süer, 2003: 4). Enron kendi özel amaçlı ortaklıklarına para yatırmak için büyük bankaları ikna etmişti. Bu büyük bankalarda haklı olarak girişimlere koydukları parayı güvence altına almak istemişler. Böyle olduğunda ise Enron teminat olarak bankalara kendi hisselerinden vermişti. Fakat bu hisseler aşırı değerlendirilmiş hisseler idi. Bu girişimlere para yatıran bankalar yüksek miktarda para kazandılar. Enron yöneticilerinin gelir kaynaklarından diğeri de yükselen

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

hisse fiyatları idi. Jeffrey Skilling (CEO) 15 milyon dolarlık, Kenneth Lay (diğer CEO) ise 2000-2001 yılları arasında 36 milyon dolarlık hisse satışı gerçekleştirdi (Singleton, 2002: 57).

Piyasanın güvenini Özel Amaçlı Ortaklıklar iyice sarstı ve en sonunda Enron iflasını açıkladı (Aralık 2001). Enron'un en büyük yanlışlarından biri iç denetim sisteminin tüm gündeme getirdiği meseleleri göz ardı etmesi, önemsemesi ve iç denetimi sistem içerisindeki parazit gibi görmesinde idi. İflas sonrası yapılan incelemelerden çıkan sonuçlara bakılırsa, Enron'un finansal raporlarının denetimini yapan Andersen firması hiçbir sorumluluğu yerine getirmemiş, iç denetim sisteminin gündeme getirdiği meseleleri göz ardı edip endişelerini dikkate almamıştır (Toraman, 2002: 87).

Asıl neden ise başka idi. Şirketin siyasal bağlantılarının çok güçlü olması Enron olayında en önemli etken idi. O dönemde C.Bush seçim kampanyası yürütüyordu. Kenneth Lay (şirketin Yönetim Kurulu Başkanı) seçim kampanyasında Bush'a sürekli olarak para bağışısı yapıyordu (<http://www.economist.com/node/940091> , Erişim Tarihi: 16.02.2018).

Bu bağışlar da boşuna değildi. Bunun karşılığında Enron nerdeyse denetim dışı kalıyordu ve istediği usulsüzlüğü yapabiliyordu. Skandalın yaşanmasıyla birlikte herkesin dikkati Bush'a yöneldi ve baskılar oluştu. Çünkü herkes Enron'un denetimden kaçmasını Bush'a parasal destekten dolayı olduğunu düşünürdü. (http://www.kgkuzder.org.tr/upload/files/Bagimsiz_Denetimde_Kamu_gozetimi_ve_Skandallar.pdf , Erişim Tarihi: 22.02.2018)

2. Yaratıcı Muhasebe Kavramı

1970'li yıllarda iflas eden şirketlerde yapılan incelemeler sonrasında ortaya çıkan kavramlardan biri de "yaratıcı muhasebe" (Creative Accounting) kavramıdır. Ian Griffiths'in Creative Accounting (Yaratıcı Muhasebe) adlı kitabın yayınlanmasından sonra (1986 yılında) daha çok kullanılmaya başlanılmıştır (Jones, 2011: 4). Yaratıcı muhasebeye verilen daha iyi tanımlardan biri de Mulford ve Comiskey tarafından işlenip hazırlanan kavramdır. Mulford ve Comiskey'e göre yaratıcı muhasebe, finansal verilerin manipülasyonuna yönelik herhangi bir işlemdir ki, bu işlem Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri dahilinde veya bu sınırlar dışında da ola biler. Oluşan boşluk ve esneklikleri kullanarak gelirleri belirli bir düzeyde tutmak, yasalar dahilinde hile kullanma yaratıcı muhasebeye has bir adımdır (Mulford ve Comiskey, 2002: 15). Yaratıcı muhasebe İngiltere'de kabul gören tanıma göre, kanuni düzenlemelerdeki esneklik ve boşluklardan yararlanarak sonuçları yanıltıcı bir şekilde sunmak, gerçeği göstermekten kaçınma yoluyla avantaj sağlamaktır (www.oxforddictionaries.com).

Her iki tanıma dikkat edersek Mulford ve Comiskey'e göre olan tanım hileli uygulamaları da kapsıyor, İngiliz menşeli tanımda ise yaratıcı muhasebe hile içermeyen, yalnız yasal boşluk ve esneklikten yararlanma gibi gösterilmiştir.

Yaratıcı muhasebe, muhasebe meslek mensuplarının yıllık hesaplarındaki verilerin kendi meslek bilgilerini kullanarak, yasal boşluk ve esnekliklerden yararlanarak yasal sınırları aşmamak şartıyla yaptıkları işlemdir (Balaciu vd., 2009: 174).

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak yaratıcı muhasebenin hile içermediğini, yasadışı işlem olmadığını, aksine yasal olarak kanun ve standartlardaki esneklik ve boşluklardan faydalanarak kendi amaçlarına hizmet için kullanıldığını söyleyebiliriz. Demek ki, yaratıcı muhasebe kanunlarda olan esneklik ve boşluklar var olduğu sürece olacaktır.

Mathew ve Perera yaratıcı muhasebeyi pozitif ve negatif açıdan incelemişler. Yaratıcı muhasebeden yararlananların verileri kendi amacına uygun sunması, yasal olarak rakamların olduğu gibi gösterilmemesi, vergiden kaçması, banka, sermayedar ve yatırımcılar dahil olmakla finansal tablo kullanıcılarını yanıltması, yaratıcı muhasebenin olumsuz yanlarıdır. Olumsuz yanları ile beraber olumlu yanları da vardır. Yaratıcı muhasebenin olumlu(pozitif) tarafı onun muhasebe uygulamalarının gelişiminde önemli bir yer alması ve katkıda bulunmasıdır (Mathew ve Perera, 1996: 34).

Eğer muhasebe alanında literatür incelemesi yaparsak yaratıcı muhasebe ile ilişkili kavramlara rastlarız. Bunlardan biri de Saldırgan Muhasebe'dir (Agressive Accouting). Saldırgan Muhasebe: Bilinçli olarak amacımıza ulaşmaya yardımcı olacak muhasebe ilkelerinin seçilmesi ve

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

uygulanması yoluyla işletmenin performansını iyi göstermek için finansal sonuçların olduğundan farklı gösterilmesidir (Aygün, 2013: 3).

2.1. Yaratıcı Muhasebe Stratejileri

Yaratıcı Muhasebe Stratejileri ile ilgili çok sayıda stratejiler var ve bu stratejiler hepsi yasa, ilke ve standartlarda olan boşluk ve esnekliklerden kaynaklanıyor. Tek bir yöntem tüm koşullar için uygun olmayabilir. Bu yüzden farklı muhasebe politikaları öneriliyor. Bu zaman ise yöneticiye koşul için en ideal politikayı seçme hakkı veriliyor (Çıtak, 2009: 88).

R.Townsend'e göre her ay muhasebe ile ilgili faktörü değişmek yatırımcıları yanıltmanın en kolay yoludur. Eğer faktörler her ay değiştirilirse bu zaman sonuç önceki yıl veya ayla karşılaştırılmaz duruma geldiğinden dolayı rakamlardan da bir sonuç çıkarılamaz. Yani finansal tablo kullanıcılarını yanıltmanın en kolay yolu sonuçların sürekli değiştirilerek önceki sonuçlarla karşılaştırılıp yanlış bulamama veya hiç karşılaştırılmaz duruma getirilmesidir (Townsend, 1970: 89).

Muhasebenin temel kavramlarından olan "tutarlılık" yaratıcı muhasebeyi sınırlamakta olsa da işletmelerin yapabilecekleri değişiklikleri azaltmıyor. Kar rakamına ulaşmak gelir tablosunun, işletmenin piyasa değerini artırmak bilançonun, işletme faaliyetindeki nakit akışının artırılması ise nakit akım tablosunun temel amaçlarından biridir. Yaratıcı muhasebe yoluyla nakit akışının artırılması diğerlerine göre (giderlerin azaltılıp gelirlerin artırılması, borçların azaltılıp işletme varlıklarının artırılması) yapılması daha zordur (Jones, 2011: 43).

Yaratıcı muhasebenin beş temel stratejisi bunlardır: Giderleri azaltmak, gelirleri artırmak, borçları azaltmak, varlıkları artırmak, nakit akışını artırmak. Bu stratejiler basitleştirilmiştir. İşletmenin kullandığı yöntemler bu beş temel stratejiye dayansa da uygulamada daha karmaşık, tespit edilmesi, çözülmesi daha zordur (Jones, 2011: 44).

Alanında uzman analistler bile bu kullanılan tekniklerin yasa dışı olmadığını tespit etmekte zorlanıyor. Diğer taraftan da yapılan yaratıcı muhasebe uygulamaları, kullanılan teknikler işletmeyi hileli finansal raporlamaya doğru götürmektedir (Aygün, 2013: 6).

3. Hilenin Önlenmesi, Hile Önleyici Kontroller (1.4. bölümünde de önlemler verilmiştir)

İşletmelerde yapılan hilelerin kesin olarak önlenmesi mümkün değildir. Bazen çok iyi bir işletme sisteminin ve hile önleyici tekniklerin olması da yetmiyor (Özkul ve Özdemir, 2011: 85). Bu önlemler yapılan hileleri kesin olarak ortadan kaldırırsa da kayıpları belirli bir seviyeye kadar indiriyor. Bu önlem yapılmazsa artık hile yapıldıktan sonra hilenin ortaya çıkarılması maliyetli, zor ve zahmetli bir işe dönüşüyor. Hile ortaya çıkarıcı tekniklere harcanan para hile yapıldıktan sonra onun ortaya çıkarılması, belirlenmesi için harcanan paradan daha azdır (Çelik, 2007: 37).

Bu sebeple de hilenin ortaya çıkarılmasına değil hilenin önlenmesine daha çok önem verilmeli, hile önleyici kontroller oluşturulmalı, hilenin ortaya çıkma algısı yüksek seviyede tutulmalıdır. Bu kontroller: Önleyici, ortaya çıkarıcı, düzeltici kontroller olarak sınıflandırılıyor (Yılmaz, 2005: 24).

İyi bir kontrol çevresinin, sağlam bir denetim sisteminin oluşturulması, hileye karşı yürütülen politika ve görevlerin ayrılması, daha hile yapılmadan ona karşı gerekli önlemlerin alınması önleyici kontrollerdir.

Yapılmış hileyi veya herhangi olumsuz durumu ortaya çıkarmaya yönelik kontroller ise ortaya çıkarıcı kontrollerdir. Ani ve habersiz yapılan denetimler en yaygın ortaya çıkarıcı kontrollere dahildir.

Bir hile tespit edildiğinde veya herhangi bir olumsuz durum yaşandığında onun düzeltilmesi için bir şeyler yapılması gerekmektedir. Bu zaman yönetimin kiminle iletişim kurmasını, ne yapması gerektiğini, hile yapana nasıl disiplin cezası uygulayacağını belirleyen ise düzeltici kontrollerdir (Demir, 2014: 48).

Çalışanlar tarafından hileli işlemleri en aza indirmek için en etkin yöntem olarak güçlü bir iç kontrol sisteminin oluşturulması gerekiyor Sağlam muhasebe sistemi, iletişim ve kontrol çevresi iç kontrol sistemini kapsamaktadır. Bazen iyi bir kontroller oluşturulmakta, ama bu önemsenmediğinden olumsuz durum ortaya çıkmaktadır. Kontrollerin eksikliği ve olmamasından

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

önemli bu kontrollerin ne kadar önemsenmesidir. Bunlar içerisinde doğru, eksiksiz ve zamanlı bir muhasebe sisteminin önemi çok büyüktür. Hileler hem kayıt dışı, hem de kayıtlar aracılığıyla yapılmaktadır. En zoru kayıt dışı yapılan hilelerdir (Kiracı, 2004: 40).

Bazı işletme yaklaşımları vardır ki, onlar işletmeler için hilenin önlenmesi bakımından çok önemlidir ve aşağıdaki gibidir:

İşletme yöneticilerinin dürüst olmayan, kurallara karşı olan olumsuz hareketleri de tüm çalışanları etkiliyor ve çalışanlar da yöneticilerin bu hareketlerini sanki taklit ederek tekrarlıyor. Yöneticiler sürekli olarak çalışanlarla iletişimde olmalı, tüm hareketi işletme çalışanlarına örnek, kurallara uygun, dürüstçe olmalıdır.

İşletmenin insan kaynakları işletmeye uygun çalışan kriterleri belirlemeli, uygun personel politikası uygulamalı, ona uygun hareket etmeli ve işe almalıdır.

İşletme çalışanlarının hepsinin sorumluluklarının, ne yapması gerektiğinin, yerinin, yetkisinin her kes tarafından bilinmesi çalışanları hile yapmaktan çekindiyor ve kayıp varlıkların izlenmesini kolaylaştırıyor.

İşletmede iç denetimin varlığı çalışanlar tarafından yapılan hilelerin önlenme ve ortaya çıkarılmasında çok büyük önem taşıyor. Çalışanlar tarafından yapılan hilelerin %20 sinin iç denetçiler tarafından bulunup ortaya çıkarılmasını yapılan araştırmalar kanıtıyor (Bozkurt, 2009: 18).

İşletmede etkin bir muhasebe sisteminin olması hile yapabilme fırsatını azaltıyor. Etkili bir muhasebe sistemi oluşturmakla işletmede baş veren yolsuzluk, hile, varlıkların kötüye kullanma vb. bu gibi zarara uğratacak olumsuz hareketleri önleyebiliriz. Çünkü, hile yapan her yolla yaptığı hilenin anlaşılması için gizlemek zorunda kalıyor ve bunu muhasebe kayıtlarının aracılığı ile ediyor. Eğer muhasebe sistemi sağlıklı değilse hileyi yapmak ve gizlemek çok kolay oluyor.

Bir işlemin baştan sona kadar bir kişiye verilmemesi, bir belgenin birkaç kişi tarafından gözden geçirilerek imza edilmesi hile önleyici en başarılı prosedürlerden biridir. Herhangi bir işlem baştan sona bir kişinin yetkisinde olduğunda o çalışan işlemi tüm kontrolün kendi elinde olduğu için istediği gibi yürütüyor ve istediği hileyi yapıyor. Hile önlenmesi için bir belge yetkili kişi tarafından düzenlenmeli, bir başkası tarafından kontrol edilmeli ve farklı kişiler tarafından imza edilmelidir. Bu işlemler görevlerin ayrılığı ilkesi adlanıyor (Aksoy, 2007: 147).

İşletmede sağlıklı bir yetki kullanma düzeni varsa, yapılan harcamaların sınırlar dahilinde olmasına dikkat ediliyorsa, herhangi bir çalışan işlemi yaparken görevini aşan yetkiler ona verilmemişse, hile yapmak için istediği verilere ulaşamıyorsa tüm bunlar hile yapılmasına engel oluyor.

İşletmede iyi bir gözlem ve bağımsız inceleme olduğunda işletme çalışanı artık yaptıklarının iyice inceleneceğini, gözlemleneceğini düşündüğünden hile yapmaktan vazgeçiyor. İşler yapılırken bir taraftan da bağımsız bir gözün tüm olanları gözlemlemesi, ortalıkta gezmesi hile önlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Her hansı bir hile yapmayı planlayan çalışan kendisinin gözlemlendiğini bilmesi onu hile yapmaktan alıkoymuyor, yapmaya çalışsa bile onun gerçekleşmesi olasılığını düşürüyor (Bozkurt, 2009: 419).

İşletme varlıklarına erişimin kısıtlandığı, işletme varlıklarının koruma altında olduğu, varlıklara ulaşmanın yalnız yetkili kişiler tarafından olduğu ortamda hilenin yapılma olasılığı düşük hale geliyor. Bilgisayarlarda şifre kullanımı, depoya yalnız yetkili kişilerin girmesine izin verilmesi, kamerayla depoda baş verenlerin sürekli izlenmesi hile yapılmasını engeller. (Çelik, 2011: 146)

Kısa bir şekilde gözden geçirecek, hileyi önlemede kullanılan yöntemler aşağıdaki gibidir;

Ani denetim

Gözetim sisteminin, olması

Duran varlıkların sürekli fiziksel olarak incelenmesi

Seyahat harcamalarının gözden geçirilmesi ve denetimi

Cari hesapların aynı zamanda tüm banka hesaplarının sürekli kontrol edilmesi

Sağlam bir iç kontrol sistemi yaratmak

İhbar hattı uygulaması (Pehlivanlı, 2011: 45).

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

Aynı zamanda Türkiye’de mükellefleri asılsız ihbarlardan korumak amacıyla “İhbar ikramiyesi” uygulaması vardır. İhbar edenin ihbarı doğru çıkarsa mükellefin kaçırılmış olduğu verginin miktarına bağlı olarak ihbar edene “ihbar ikramiyesi” ödeniyor ve onun kimliği gizli saklanılıyor. Eğer doğru çıkmazsa mükellef onu ihbar edenin kimliğini öğrenmek, ona karşı uğradığı maddi ve manevi zararlardan dolayı dava açmak hakkına sahiptir. Türkiye’de 2014 yılında 296 kişiye doğru ihbarda bulunduğu için toplam 6.202.554 TL ihbar ikramiyesi verilmiştir (Tekin ve Çelikkaya, 2016: 224-225).

İhbar en iyi suiistimal tespit yöntemlerinden biridir. Yapılan hileleri ortaya çıkarmakta yardımcı olan ihbarların nerdeyse yarısı çalışanlar tarafından yapılmıştır. Genelde hangi ülkelerde denetim kültürü oturmamışsa o ülkelerde yapılan hileler acemice oluyor ve bu hileleri ilk aşamada bulmak ve önlemek çok kolaydır. Fakat iyi bir denetim kültürüne sahip ülkelerde ise yolsuzlukları ortaya çıkarmanın tek yolu yalnız ihbardır (ACFE 2016: 45),

Hilelerin önlenmesi için denetim yazılımlarının (Access, Audit Command Language, Idea gibi) kullanılması da çok etkilidir. BDDT, kimlik çözülme, metin tarama, risk yöntemi teknikleri, iş zekası, ilişki analizi, sürekli denetim ve gözetim kullanılan veri analiz teknikleridir. En yaygın olarak bilineni ise BDDT’dir (Bilgisayar Destekli Denetim Araç ve Teknikleri). BDDT veri analiz tekniklerinin denetim alanında kullanılmasını hedeflemektedir. Bu yazılımlar anormal durumlar tespit ettiğinde hile belirtisi şeklinde uyarıcı ve rapor eden altyapısı olan yazılımlardır (Taşkın, 2011: 14-15).

Aynı zamanda hile incelemelerinin iç denetim planına dahil etmek ve hile denetimi departmanı oluşturmak hile önleyici daha etkili olan ileri düzey tekniklerdir (Pehlivanlı, 2011: 48)

3.1. Hileye Karşı Yapılması Gereken Proaktif Önlemler

Enron skandalından dolayı hile önlenmesi ve ortaya çıkarılması konusunda beklenti farklılaşması yarandı. Artık herkesin bağımsız denetçilere olan güveni sarsılmıştır, bunun yerine iç denetim sisteminden beklenti artmakta idi. İç kontrol sistemine denetim komitesinden yatırımcılara ve paydaşlara kadar herkesin bakış açısı olumlu yönde değişmeğe başladı (Pehlivanlı, 2011: 48).

Denetçiler tarafından alınması gereken proaktif önlemler aşağıdaki gibidir:

1. İşe alma zamanı çalışanların iş tecrübelerinin, referanslarının iyice araştırılması ve ona göre karar verilmesi.

Hile ile mücadelede en büyük avantaj güvenilir, etik değerlere bağlı kişilerle çalışmaktır. İşe alım sürecinde çalışanların geçmişinin, önceki çalıştığı şirkette neler yaptığını, işi neden terk ettiğini veya neden işten atıldığını iyice kontrol etmezsek işe alınma sürecinde olan kişiler doğruyu yansıtmayan bilgiler verebilir, bazı bilgileri gizli saklayabilir. Bu zaman da o kişi işe alındığında hile riski artmış oluyor (Özkul ve Özdemir, 2011: 87). Hile yapan kişilerin hileleri anlaşıldığında sektörü değiştiriyorlar. Bu zaman o kişilerin önceden yaptıkları, referansları ve verdiği bilgiler kontrol edilmeden işe alınırsa aynı işleri bir daha yapmak olasılığı ortaya çıkıyor. Bir işçiyi işe alırken mutlaka onun önce çalıştığı şirketle veya çalışanlarla iletişim kurulmalı, verdiği bilgilerin doğruluğu titizlikle kontrol edilmelidir. Aynı zamanda işe alınacak kişilerin tüm sertifikaları ve akademik dereceleri de kontrol edilip ilgili kurumlar tarafından doğrulanmalıdır (Pehlivanlı, 2011: 49).

2. Analitik incelemelerin iyi yapılması.

Eğer analizler birden fazla yılı içeriyorsa bu zaman denetçiler farklı analitik inceleme tekniklerini (bütçe karşılaştırmaları, oran, yatay, dikey analizleri gibi) kullanabilir (Pehlivanlı, 2011: 49),

3. Sürekli anti-hile eğitimlerinin verilmesi.

Anti-hile eğitimlerinin verilmesi hilenin önlenmesi açısından çok önem taşıyor. Hileye karşı işletme varlıklarının korunması, hileye karşı alınması gereken önlemler, hile ile karşılaştığımızda ne yapmamız gerektiği, hilenin ortaya çıkışı ve hile hakkında genel bilgiler bu eğitime dahildir (Özkul ve Özdemir, 2011: 89).

4. İşletmelerde performans ve ücretlendirme programının uygulanması.

Her bir çalışan hakkettiği değeri almazsa, adaletsiz sistemle karşılaşır, övülmesi gereken yerde övülmezse, ödüllendirilmezse, hedefleri ulaşılmaz olan işletmede çalışırsa hileye el atar ve

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

kendi yaptıkları veya başkalarının yaptığı hileli, uygunsuz davranışları haklı bulur. Bu yüzden işletmelerde mutlaka ücretlerdeki denge sağlanmalı ve korunmalı, tüm çalışanlar hak ettiği değeri almalı, çalışanlar adaletli bir ortamda olduğunu hissetmelidir (Özkul ve Özdemir, 2011: 90).

5.Hile önlenmesine, hileler ortaya çıktıktan sonra yapılmalı olan işlemlere yönelik politikaların oluşturulması.

Hileli davranışlar tanımlanmalı ve her kes tarafından bilinir bir hale getirilmelidir. Hile ile karşılaşan bir çalışanın gerekli yerlere, yetkili kişilere haber vermesini sağlayan irtibat birimlerinin yaratılması, sağlam bir iç kontrol sisteminin oluşturulması hileli işlemleri önleyecek veya az zararlar kapatılmaya yardım edecek politikalarlardır. Politikaların tüm işletmelere uygun oluşturulup uygulanması, tek bir tipte olması doğru değil. Her işletmede ortam, yönetim, çalışanlar farklı olduğu için her işletmeye farklı bir şekilde ona uygun bir politika oluşturmak daha etkilidir (Bozkurt, 2009: 432)

Sonuç

İşletme içindeki verilerin artmasından dolayı denetim ve muhasebe işlemleri neredeyse içinden çıkılmaz, karmakarışık hale gelmiştir. İşletme içi risk unsurları bu karmakarışıklıktan dolayı çoğalıyor ve hilenin yapılması olasılığı artıyor. İşletmenin hedeflerine ulaşmakta en büyük engel hilenin varlığıdır. Günümüzde hile maddi ve manevi kayıplara neden olabilecek en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Yatırımcılardan hissedarlara kadar herkesin mali raporları esas tutarak karar vermesi sebebiyle mali raporların güvenilirliği, mali tabloların hilelerden arındırılmış bir şekilde olması her şeyden önde geliyor. Hileli işlemler zamanı ortaya çıkan kayıpları yaşanan skandallar ve ACFE 2016 raporları gözler önüne sermektedir. Karşısı alınmazsa, önleyici planlamalar yapılmazsa hangi boyutta zarara neden olacağı araştırmada belirtilmiştir. Çalışmada, yaratıcı muhasebe, hile ve hata ile ilgili, aynı zamanda muhasebe hilelerine karşı yapılması gereken önlemler konusunda literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda farklı kişiler tarafından yapılmış olan araştırmalardan yola çıkarak aşağıdaki sonuçlara varabiliriz:

Yaratıcı muhasebe ve hile kasıtlı yapılan benzer işlemdir. Farkları yalnız yaratıcı muhasebenin yasal olması, muhasebe ilkelerinden çıkılmadan yapılmasıdır (Araştırmadaki tüm tanımlardan, örneklerden yola çıkarak yaratıcı muhasebenin hile içermediğini, yasadışı işlem olmadığını, işletmelerin yaratıcı muhasebeden yasadışı işlemler değil aksine yasal olarak, kanundaki ve standartlardaki esneklik ve boşluklardan faydalanarak kendi amaçlarına hizmet için kullandığını söyleyebiliriz. Demek ki, yaratıcı muhasebe kanunda olan esneklik ve boşluklar var olduğu sürece olacaktır); Eğer yanlışlık kasıtlı yapılmışsa bu hiledir, kasıtsız yapılmışsa hatadır; Hile sonrasında yaşanan kayıpların kriz, doğal afet zamanı kayıplardan daha fazladır; Hilenin ortaya çıkarılmasına değil hilenin önlenmesine daha çok önem verilmeli, hile önleyici kontroller oluşturmalı, hilenin ortaya çıkma algısını yüksek seviyede tutmalıdır. Eğer hile yapılmadan onu engelleyici önlemler alınırsa işletmenin maddi ve manevi kayıplar yaşamasını engelleyecektir veya minimuma indirecektir; Hilelerin önlenmesi için denetim yazılımlarının kullanılması da çok etkilidir; İşletmede teknolojilerin kullanımı yapılan hataları azaltıyor. Çünkü bilgisayar ortamında yapılan bir faturada elle yapılan bir faturaya nazaran yanlış daha azdır. Fakat yararı olduğu gibi zararı da vardır. Çünkü bilgi teknolojilerinin kullanılması hataları azaltıyor ama hile yapılma olasılığını artırıyor. Örneğin bir kağıt belgede yapılan düzenleme anında fark ediliyor. Ama elektronik belgelerde yapılan düzenleme, içerik değiştirme gibi işlemler fark edilmiyor; İhbar hattı uygulaması, “İhbar ikramiyesi” uygulaması en iyi suiistimal tespit yöntemlerinden biridir; Hile önlenmesine, hileler ortaya çıktıktan sonra yapılmalı olan işlemlere yönelik politikaların oluşturulması. Hileli davranışlar tanımlanmalı ve her kes tarafından bilinir bir hale getirilmelidir. Politikaların tüm işletmelere uygun oluşturulup uygulanması, tek bir tipte olması doğru değil. Her işletmede ortam, yönetim, çalışanlar farklı olduğu için her işletmeye farklı bir şekilde ona uygun bir politika oluşturmak daha etkilidir.

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

Kaynakça

- ABDİOĞLU, F. (2007). "Mortgage Sözleşmelerinde Üçüncü Taraflarca Yapılan Hileler ve Bu Hileleri Ortaya Çıkarmaya Yönelik Kırmızı Bayraklar". *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (35).
- AKSOY, T. (2007). "*Basel II ve İç Kontrol*". Ankara: Ankara SMMMO, Yanın No: 53, Başak Matbaası.
- AYGÜN, D. (2013). "Yaratıcı Muhasebe Startejileri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2).
- BALACIU, D. B. (2009). "A Brief Review of Creative Accounting Literature and Its Consequences in Practice". *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 11(1), 170-183.
- BAYRAKLI, H. E. (2012). "*Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri*". Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- BOZKURT, N. (2009). "*İşletmelerin Kara Deliği Hile- Çalışan Hileleri*". İstanbul: Alfa Yayınları. 1. Basım.
- BOZKURT, N. (2011). "*Hile Teorisi ve Uygulaması*".
- CENDROWSKI, H. M. (2007). "The Handbook Of Fraud Deterrence, The Fraud Triangle". New Jersey: John Wiley and Sons.
- CENDROWSKI, H. P. (2007). "Fraud Deterrence as a Business Management Tool H".
- CHRİSTOPHER, W. N. (2001). "A Survey of National Accounting Rules Benchmarked against International Accounting Standards". GAAP.
- CUBUKCU, S. (2009). "Mhasebe Hilelerini Ortaya Çıkarmada Benford Modeli'nin İlk İki Basamak Yaklaşımı ile Kullanılması". *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 3, 113-142.
- ÇELİK, A. (2007). "Stok Hileleri ve Bir Uygulama". İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÇITAK, N. (2009). "Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama mıdır?". *Mali Çözüm*, Sayı: 91, 81-109.
- DEMİR, M. (2014). Benford Yasası ve Hile Denetiminde Kullanılması. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi).
- EROL, S. (2016). "Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar". İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi).
- GOLDEN, T. S. (2006). "A Guide to Forensic Accounting Investigation". New Jersey: John Wiley and Sons.
- HATUNOĞLU, Z. K. (2012). "İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 169-189.
- JONES, M. (2011). "Creative Accounting, Fraud and International Accounting Scandals". England: John Wiley and Sons.
- KİRACI, M. (2004). "Hile Riski Değerlemesinin ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye'de SPK'dan Yetki Alan Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KOSTAVAI, S. (2013). "Audit Procedures for Disclosure of Errors and Fraud in Financial statements". *Ekonomiske Teme*, 51 (2), 355-375.
- KÜÇÜKSÖZEN, C. K. (2005). "Finansal Bilgi Manipülasyonu: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma". *1st International Accounting Conference o the way to Conference*.
- LEUNG, W. S. (2011). "Active Fraud Detection in Financial Information Systems Using Multi Agents". University of Johannesburg Faculty of Science Computer, (Doktora Tezi).
- MATHEW, M. P. (1996). "Accounting Theory and Development". Boston: An International Thompson Publishing Company.

R. JAFARLI ve G. GAHRAMANLI, Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği

- MULFORD, C. C. (2002). "The Financial Numbers Game". New York: Detecting Creative Accounting Practices, John Wiley and Sons.
- Özkul, F. Ö. (2011). "*İşletmelerde Hile Riski Yöntemi*". İstanbul: Beta Yayınları.
- ÖZKUL, F. Ö. (2011). "*İşletmelerde Hile Riski Yöntemi*". İstanbul: Beta Yayıncılık, 1.Baskı.
- PEHLİVANLI, D. (2011). "*Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama, Vaka İncelemeleri*". İstanbul: Beta Yayıncılık.
- SARIOĞLU, K. (2002 Ekim). "Enron Olayı". *Yönetim Dergisi*.
- SİLVERSTONE, H. S. (2007). "A Guide to Fraud Investigation for Non-Experts". New Jersey: John Wiley and Sons.
- SINGLETON-Green, B. (2002 Ekim). "Enron: Dolandırıcılık Sistemi Nasıl Çalıştı" , Çev. Toraman, Ç. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, s. 55.
- Special Purpose Entities (2002) Understanding the Guidelines
- SÜER, A. (2003). "Profesyonel Muhasebe Mesleğinde Enron Skandalı ve Sonrası Gelişmeler".
- TAŞKIN, K. (2011). "Yolsuzluğun Tespit ve Önlenmesinde Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri". *3.Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı*. Komtaş Bilgi Yöntemi Danışmanlık ve Tic. AŞ.
- TEKİN, F. Ç. (2016). "*Vergi Denetimi*". Ankara: Seçkin Yayıncılık san. ve Tic. AŞ.
- TERZİ, S. (2012). "*Hileli Finansal Raporlama Öneleme Ve Tespit*". İstanbul: Beta Basım, 1. Baskı.
- TORAMAN, C. (2002). "Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*.
- TOWNSEND, R. (1970). "UP The Organisation Knoph in WileyBook of Business Quotations.
- YILMAZ, B. (2005). "Hile İle Savaşa Bir Bakış ve Hilenin Önlenmesi". İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Programı Ders Notu).

İNTERNET KAYNAKLARI

- (http://www.kgkuzder.org.tr/upload/files/Bagimsiz_Denetimde_Kamu_gozetimi_ve_Skandallar.pdf) (Erişim Tarihi: 22.02.2018)
- <http://www.finansgundem.com/yazarlar/bilanco-makyaji-yazisi/466579> (Erişim Tarihi: 17.02.2018)
- <http://globalekonomikmonitor.blogspot.com.tr/2009/01/silikonlu-bilano.html> (Erişim Tarihi: 17.02.2018)
- <http://muhasebeistanbul.blogcu.com/bilanco-oyunlari-ve-muhasebe-hileleri/9352652> (Erişim Tarihi: 17.02.2018)
- <http://www.economist.com/node/940091> (Erişim Tarihi: 16.02.2018)
- ACFE. (2016). Report to the Nations. Association of Certified Fraud Examiners, <https://www.acfe.com/rtn2016/docs/2016-report-to-the-nations.pdf> (Erişim Tarihi: 25.02.2018)